

Om den pædagogiske anvendelse af ”Dansk historie og litteratur”

Dansk historie og litteratur forsøger at skabe de pædagogiske rammer for det obligatoriske fællesfaglige forløb mellem historie og dansk, der i stx skal afvikles senest i begyndelsen af studieretningsforløbet.

Forløbet har til formål på én gang at give eleverne et overblik over centrale linjer i danmarkshistorien og i den danske litteraturs historie. Dette kan naturligvis foregå på forskellige måder. Nogle læser et bredt udvalg af tekster der giver et samlet overblik over hele forløbet, mens andre foretrækker at lave nedslag i mindre, afgrænsede perioder.

Denne antologi kan bruges på begge måder.

Samtidig forsøger bogen at give eleverne et indblik i de to fags forskellige arbejdsmetoder. Selv om både historie og dansk er humanistiske fag, er den metodiske tilgang til fagene nemlig forskellig. Mens historielæreren forsøger at give eleverne *kildekritisk bevidsthed*, ser dansklæreren den fiktive tekst som et udtryk for en forfatters *fortolkning* af et bestemt tema.

Mens den historiske kilde indgår en faktakontrakt med læseren, læser vi normalt skønlitteratur med udgangspunkt i en fiktionskontrakt der ikke opfatter teksten som et direkte vidnesbyrd om faktiske forhold, men derimod som en bestemt forfatters opfattelse af virkeligheden. Fiktionsteksten kræver derfor analyse og fortolkning, mens den historiske tekst kræver kildekritisk læsning og perspektivering i forhold til den historiske sammenhæng.

Det følgende er en antydning af hvorledes bogens tekster kan anvendes i en fællesfaglig sammenhæng, der tager hensyn til disse forudsætninger.

Vikingetid og Middelalder 800-1500

En central tekst i afsnittet om vikingetiden og middelalderen er uddraget af *Laksdæla saga* (tekst 5). Det fremgår at handlingen udspilles i et slægtssamfund, men samtidig giver den mulighed for at undersøge hvordan der kunne opstå konflikter mellem slægtens interesser og individuelle ønsker og behov f.eks. i forbindelse med indgåelse af ægteskabsaftaler.

Teksten giver tillige et godt indblik i hvordan man forholdt sig til seksualiteten. Her kan man f.eks. bemærke tydelige forskelle i holdningerne ved at sammenligne fortællerens ligefremme og uproblematiserende måde at berette om Høskulds forhold til slavepigen Malkorka på med Joruns reaktion.

Også i tekst 6, folkevisen om *Ebbe Skammelsøn*, og i landskabslovene (tekst 1) kan man gå på opdagelse efter spor af slægtstænkningen, men samtidig åbner teksterne også mulighed for at undersøge hvordan slægten er kommet under pres. I *Ebbe Skammelsøn* kommer truslen mod slægten fra Ebbe der - ligesom

Thorgerd i sagaen - lader sig styre af sine individuelle følelser og lyster, og derfor ikke kan underordne sig slægtens afgørelse om at den ældste søn, Peder, skal have Lucelille. Man kunne desuden spørge hvorfor Ebbe optræder så selvstændigt i forhold til slægten, og svaret kunne være at det formentlig hænger sammen med at "han tjener i konningens gård". Han er altså ikke længere fuldstændig afhængig af slægten, og ved kongehoffet kan han også have lært at tænke anderledes "høvisk" om kærligheden end man sædvanligvis gjorde blandt storbønder.

En sammenligning af de to tekster (5 og 6) kunne også føre til overvejelser over hvem der handler klogest, Høskuld eller Ebbes mor, og hvem der optræder mest selvstændigt, Thorgerd eller Jomfru Lucelille.

Skønt begge tekster er skønlitterære, kan de også bruges som historiske kilder. Derfor vil det være oplagt at diskutere forskellen på at læse dem med historikerbriller sammenlignet med en litterær læsning. Det kunne f.eks. ske ved at diskutere hvilke spørgsmål en historiker ville stille til teksterne, hvilke spørgsmål en danskfaglig analyse og fortolkning ville tage udgangspunkt i, og hvilke spørgsmål der er fælles for de to fag. Man må også overveje hvilke problemer der knytter sig til at anvende teksterne som historisk kildemateriale, og hvad der er målet med og udbyttet af at læse teksterne i hvert af de to fag.

I *Landskabslovene* (tekst 1) kan man se hvordan kongen gennem lovgivningen arbejder på at etablere sig selv som en øvrighed over slægten og på at skabe et magtmonopol. En forbrydelse er ikke længere en handling begået af en slægt mod en anden slægt. Det viser sig ved at forbrydelsen også skal sones gennem bøder til øvrigheden, kongen, og samtidig forbyder loven selvtægt. Endelig kan lovparagrafferne også fortælle noget om mænds og kvinders forskellige stilling i ægteskabet.

Tekst 2 afspejler dels kirkens syn på seksualitet og dels hvordan kirken er blevet et alternativ til slægtsfællesskabet og til en verdslig karriere i det hele taget.

Tekst 3 viser hvordan kirken forsøger at opretholde cølibatet strengt, men også at det er svært at holde seksualiteten i ave. Det samme kan man se i tekst 4 som samtidig giver et indtryk af middelalderens syn på kvinder som særligt lyststyrede.

Renæssance, reformation og enevælde 1500-1780

Periodens officielle opfattelse af ægteskabet kommer til udtryk i Palladius' ægteskabsregler (tekst 7). Det seksuelle er en velsignelse når det afvikles inden for ægteskabet, der netop er indstiftet *før* syndefaldet. Til gengæld er sex uden for ægteskabet ugudeligt og forkasteligt.

Når man arbejder med tekst 7 skal man være opmærksom på at der er tale om en normativ kilde, der ikke handler om hvordan man levede i ægteskabet, men

hvorledes man burde leve. At det ikke altid var det samme, fremgår af advarslen mod hor i tekst 8.

Også tekst 10 og 11 afspejler kirkens holdning til ægteskabet. Det er således interessant at se hvorledes Sthen (tekst 10) i en lyrisk form giver udtryk for den samme opfattelse af det ubesmittede ægteskab som vi fandt hos Palladius (tekst 7).

Rektor Taubers naive beretning om sin jagt på en ægtefælle (tekst 9) er et vidnesbyrd om at valget af ægtefælle kunne være en ret kynisk affære. Klassetilhørsforhold og det materielle spiller stadig en rolle, men som noget nyt tillægges personlige egenskaber også betydning. Mens Taubers erindringer tyder på at valget af en ægtefælle stadig er et fornuftsanliggende, er Holbergs komedie (tekst 12) mere tvetydig, idet slutningen på én gang peger bagud mod fornuftsægteskabet (Jeronimus og Pernille) og fremad mod kærlighedsægteskabet (Leonhard og Leonore).

Fra oplyst enevælde til demokrati 1780-1870

Nøgleteksten i dette afsnit er uddraget fra Balthasar Bangs erindringer (tekst 14).

Erindringer er traditionelt en genre der befinder sig på grænsen mellem fakta og fiktion. Selv om forfatteren når han skriver erindringer principielt har indgået en faktakontrakt med læseren, er det vanskeligt at bedømme teksten som historisk kilde. Det skyldes helt banalt at enhver form for erindring er subjektiv. Det er langt fra sikkert at skribenten overhovedet kan huske hvad han oplevede som ung, og måske har han oven i købet gode grunde til at forværre, fordreje eller forskønne episoder fra fortiden.

Balthasar Bang giver i teksten udtryk for tidens gængse opfattelse af ægteskabet som det naturlige grundlag for den enkeltes lykke. Han bliver herved en typisk repræsentant for tidens borgerlige enhedskultur og den særlige biedermeiertankegang der er knyttet hertil. Det er en kultur som Balthasar Bang tydeligvis selv er et produkt af, og som han på intet tidspunkt sætter spørgsmålstegn ved.

En noget anden historie fortælles i uddraget fra Thomasine Gyllembourgs roman *Ægtestand* (tekst 17). Også denne tekst beskæftiger sig med ægteskabet som institution. Men mens Balthasar Bang i sine erindringer har valgt udelukkende at fokusere på ægteskabets positive sider, giver Thomasine Gyllembourg i romanen et indblik i hvordan selve ægteskabsinstitutionen tilsyneladende er under pres. I teksten skyldes det bl.a. at det enkelte familiemedlem ikke kun forlanger tryghed inden for familiens rammer, men også anerkendelse og påskønnelse.

At der er tale om en problemstilling der ikke udelukkende er af teoretisk og fiktiv karakter, får man et klart indtryk af da forfatteren i romanens slutning meget åbenlyst bryder fiktionskontrakten og henvender sig direkte til læserne med et

moralsk budskab der skal få dem til at overveje deres egen situation og tilpasse sig de gældende biedermeiernormer.

Selve eksistensen af aftægtskontrakter, som tekst 13, viser at biedermeier-idyllen ikke svarede til de barske økonomiske vilkår der gjaldt for den meget store del af befolkningen der boede på landet.

God tone i alle livsforhold (tekst 15) er, som Palladius' ægteskabsregler (tekst 7), en håndbog i hvorledes man bør leve sammen i familien. Det er således også en normativ kilde. Når det i 1800-tallet var nødvendigt at udsende sådanne vejledninger, er det et vidnesbyrd om at det nye borgerskab havde svært ved at tilpasse sig traditionelle borgerlige normer der ikke længere opfattes som selvfølgelige, men tværtimod skal indlæres og begrundes.

I tekst 16 møder vi i fiktionens form den negative kontrast til Balthasar Bangs familieidyl. Tekstens jeg-person giver udtryk for den fremmedgørelse og frustration tabet af kæresten har ført med sig. I overensstemmelse med tidens romantiske idealer finder han trøst i naturen hvor han i fantasiens verden kan opleve den lykke som han savner i samværet med andre mennesker. Det er imidlertid først i døden at alle livets bekymringer for alvor opløses. Den romantiske digter løser dagligdagens problemer ved at henvise til en højere virkelighed uden sorger og problemer.

Helt anderledes forholder det sig i tekst 18. Også her skildres et kærlighedsforhold, men dette er på ingen måde begrundet i et ønske om ægteskab og borgerligt familieliv. Tværtimod er det digteriske jeg udelukkede optaget af at få opfyldt sine erotiske behov – og er tilsyneladende villig til at benytte ethvert kneb for at nå sit mål. Familien og familielivet er ikke længere et mål i sig selv, men derimod et middel til at nå sine egne kortsigtede mål. Her har individualismen nået en foreløbig kulmination.

Digtet udtrykker således en moderne tankegang der ikke formuleres direkte i de historiske kildetekster fra tiden, men som til gengæld meget overbevisende kan beskrives i fiktionens form.

Det moderne Danmark bliver til 1870 - 1960

Perioden 1870-1960 er en af de perioder i danmarkshistorien hvor der er sket de største omvæltninger. Industrialiseringen satte sit præg på alle samfundslivets områder og påvirkede naturligvis også indstillingen til kærligheden og ægteskabet.

Den produktive gårdmandshusholdning på landet med piger og karle og borgerskabets repræsentative familie med herskab og tjenestefolk afløses i løbet af perioden af arbejderklassens familieform: kernefamilien. Og netop i 1950'erne

bliver kernefamilien, bestående af far, mor og børn, normen for alle samfundsklasser.

Henrik Scharlings erindringer (tekst 19) viser, hvordan mange mennesker forsøgte at videreføre de traditionelle familiemønstre. For ham er ”opdragelsen” til ægteskabet kvindens naturlige bestemmelse. Her ligger kvindefrigørelsen og den sociale og seksuelle ligeberettigelse et langt stykke ude i fremtiden. I en tekstanalyse kunne man sammenligne faderen og datterens sprogbrug og give en karakteristik af datteren som faderen ser hende og som hun viser sig i dagbogsnotaterne. Man kunne også sammenligne faderens selvopfattelse med den opfattelse man som læser får af ham.

Også i Herman Bangs novelle (tekst 22) ligger kvindefrigørelsen ud i fremtiden. Men her er holdningen til det borgerlige ægteskab meget kritisk. For Bang er den ensidige satsning på ægteskabet en misforståelse. Samtidig viser teksten, at forfatteren er særdeles skeptisk over for det borgerlige miljø der fastholder kvinden i de traditionelle normer, hvor ægteskabet opfattes som kvindens egentlige bestemmelse.

Første gang vi møder kernefamilien i tekstmaterialet er i det københavnske arbejderhjem (tekst 20), hvor manden efterhånden tjener så meget at der bliver råd til at kvinden kan gå hjemme og passe hus og børn. Familiens småborgerlige ambitioner fremgår af den stadsstue der efterhånden også bliver råd til.

Kjeld Abells ironiske skildring af den traditionelle kernefamilie og vejen til den i tekst 23 tematiserer omkostningerne i forhold til den personlige frihed og livsudfoldelse.

En af årsagerne til at kvindefrigørelsen mere eller mindre gik i stå i disse år var at de øvrige samfundsklasser uden videre overtog borgerskabets kønsroller. Derfor er det heller ikke overraskende, at normerne for kønsroller og samlivsformer er intakt også i 1951, da Billedbladet aflægger besøg hos en ”gennemsnitshusmoder” (tekst 21) – bortset fra at man nu har fået øjnene op for den arbejdsbyrde, der ligger på den hjemmearbejdende kvinde.

Vi skal hen i 1960’erne før der for alvor blev sat spørgsmålstegn ved kernefamiliens kønsrollemønster. Men især blandt de unge begyndte man efterhånden at betragte ægteskabet som institution med en vis humoristisk og mere afslappet skepsis hvilket tydeligt fremgår af Klaus Rifbjerg digt (tekst 24).

Danmark i verden 1960-2010

Afsnittet handler om kernefamiliens indskrænkning og de deraf følgende moderne samlivsformer. I og med at kvinderne kom ud på arbejdsmarkedet mistede familien en stor del af sin opdragende og normsættende funktion. Mødrene havde

ikke så god tid til at blande sig i børnenes og de unges liv. Børnene blev passet af dagplejemødre, i vuggestuer og børnehaver, mens de unge fandt sammen i ungdomskulturer hvor de mere eller mindre opdrager sig selv.

Den moderne families dilemma: sammen, men dog hver for sig, fremgår af Gurli Nielsens fotografi side 106, mens kvindens dobbeltrolle tematiseres af køkkenreklamen side 110. Hun har stadig ansvar for hus og børn, men køkkenet og børnene er ikke lukket inde, men flyttet ud i den vide verden. Og det er ikke den traditionelle husmoder, men en delvist afklædt kvinde der venter på manden med hummer og champagne. Lars Ravns maleri side 118 viser i kraft af letlæselige symboler hvor galt det kan gå.

De historiske kildetekster (25-27) er alle ”debattekster”, hvor der lægges op til samspil mellem på den ene side teksterne og på den anden side elevernes holdninger og erfaringer. Men anvendt som levn fortæller teksterne også noget om karakteristiske træk ved den moderne familie.

I takt med kvindernes økonomiske frigørelse voksede også kravet om arbejdsmæssig, social og familiemæssig ligestilling.

Den voksende bevidsthed om kvindernes undertrykkelse blev ikke mindst formuleret i litteraturen. Vita Andersens ”Aftnerne var næsten de værste” (tekst 29) er et tidstypisk eksempel på den del af litteraturen der i 1970'erne tematiserede kvindernes voksende utilfredshed med deres arbejds- og familiemæssige situation. Vita Andersens enkle udtryksform og almene budskab havde appel til mange læsere – formentlig især kvindelige – og hendes digtsamling *Tryghedsnarkomaner* blev solgt i et oplag på mere end 100.000 eksemplarer.

Den voksende utilfredshed førte ofte til skilsmisse, og antallet af skilsmisser voksede hurtigt. De fleste forsøgte imidlertid at føre ægteskabet videre – selv om dette i mange tilfælde udviklede sig til et vanepreget og ritualiseret samliv, blottet for følelsesmæssige bindinger sådan som det vises i Dorrit Willumsens novelle ”Komplikation” (tekst 28) der helt ud i den kunstneriske form demonstrerer den ligegyldighed og fremmedgørelse der præger mange moderne parforhold.

Et direkte resultat af kernefamiliens begyndende sammenbrud var en række eksperimenter med alternative samlivsformer. Suzanne Giese formulerer i tekst 25 en række af de generelle holdninger som var baggrunden for opgøret med den traditionelle kernefamilie samtidig med at teksten indirekte beskriver nogle af kvindeoprørets idealer.

I løbet af 1980'erne bredte individualismen sig og stadig flere foretrak at bo alene uden de krav, som et parforhold stiller. Det betød imidlertid langt fra at drømmen om kernefamilien var opgivet. Dette kommer til udtryk i kapitlet fra Lone Ryg Olsens bog (tekst 27), der samtidig giver et indblik i at det er blevet der er stadig vanskeligere at forene drøm og virkelighed.

Netop skismaet mellem det voksende behov for individuel udfoldelse og ønsket om at etablere et forpligtende fælles ansvar spiller en central rolle i Katrine Marie Guldagers novelle (tekst 31). Her demonstreres hvordan man i valget mellem at fastholde de traditionelle normer og forventninger og udleve sine individuelle drømme faktisk ikke kan undgå at vælge forkert.

I tekst 30 er der fokus på, hvordan skilsmissen og livet uden begge forældre har sat sit præg på de børn der er vokset op i en periode med skilsmisser og brudte parforhold.

Det er ingen tilfældighed, at alle de fire skønlitterære tekster i afsnittet er skrevet af kvinder. Langt flere kvindelige end mandlige forfattere har fokuseret på konsekvenserne af kernefamiliens sammenbrud.

Egon Nyrup Madsen, Knud Ryg Olsen og Ole Ravn
Februar 2010